

Warm pleidooi voor meer menselijkheid

Geert De Cubber

Benedictus XVI, Caritas in veritate, Utrecht, RKKerk.nl, 2009, 60 blz. kan (gratis) gedownload worden via <http://www.caritasinveritate.info/>. Wie liever van papier leest, kan de encycliek voor €3,50 (zonder verzendingskosten) bestellen bij Uitgeverij Licap (www.licap.be).

Op *Tertio* na heeft geen enkele Vlaamse krant of tijdschrift een uitvoerig stuk gewijd aan *Caritas in Veritate*, de jongste encycliek van paus Benedictus XVI. Van het christelijke opinieweekblad *Tertio* hadden we niets anders verwacht, van de kranten kunnen we niet anders dan alleen maar wrang vaststellen dat de paus gelijk heeft in zijn boodschap: in de huidige economie is geldgewin zowat de enige echte drijfveer die al de rest doet wijken. Immers: op de dag dat de encycliek werd gepubliceerd, stierf ene Michael Jackson. En stukjes over een dood popicoon doen nu eenmaal beter verkopen dan een diepgaande en eerlijke analyse van die nieuwe encycliek.

Nochtans is het de moeite waard het document even door te nemen, zeker nu het ook in Nederlandse vertaling beschikbaar is.

Voor de economische bladzijden zouden best wat aandacht mogen besteden aan de pauselijke geschriften. Als het op ethisch ondernemen – zeg maar: maatschappelijk verantwoord ondernemerschap – aankomt, kunnen we van de *Heilige Stoel* nog wel wat leren. Niet alleen over het ecologische vraagstuk – is het Vaticaan niet de groenste leerling van de klas? – kunnen we wat opsteken van Rome, de paus werpt zich ook op als een verdediger van de *sociale* waarden in de *global economy*. In die optiek pleit hij trouwens voor een ontwikkeling die gericht is op het verhogen van de menselijkheid en de menswaardigheid:

De wereldkerkleider waarschuwt voor technologische vooruitgang om de technologische vooruitgang en wijst op de discrepantie tussen de technologische vooruitgang en een menswaardiger bestaan : technologie moet de menswaardigheid ten goede komen.

‘Het delen van goederen en hulpbronnen, wat tot echte ontwikkeling leidt, wordt niet enkel door technische vooruitgang en door pure berekening gegarandeerd, maar door het potentieel van de liefde, die het kwade overwint door het goede (vgl. Rom. 12,21) en de mensen ervoor openstelt in geweten en vrijheid op elkaar te reageren.’ (§9)

Benedictus is een vurig pleitbezorger van de sociale leer van de kerk. Dé pijler van die sociale leer is in de eerste plaats de zorg voor de zwaksten bij de algemene ontwikkeling. Wanneer omwille van de vooruitgang iemand uit de boot valt, dan kunnen we moeilijk van echte vooruitgang spreken. Enkel wanneer je in vrijheid en

gerechtigheid de maatschappij probeert op te bouwen én daarin slaagt, kan je van echte vooruitgang spreken. Benedictus sluit daarmee naadloos aan bij *Populorum progressio*, de encycliek van zijn illustere voorganger Paulus VI, die zijn brief direct na het Tweede Vaticaans Concilie publiceerde. Samen met zijn voorganger waarschuwt de huidige wereldkerkleider voor technologische vooruitgang om de technologische vooruitgang: technologie moet de menswaardigheid ten goede komen.

Pas wanneer hij het over de algemene vooruitgangsgedachte heeft, komt Benedictus XVI goed op dreef. De volgende passage leest bijna als de sociale ideologie van de huidige paus:

“In de concurrentiestrijd tussen de verschillende opvattingen over de mens (..) heeft de christelijke zienswijze de bijzondere eigenschap de onvervreembare waarde van de mens en de betekenis van zijn groei te bekrachtigen en te rechtvaardigen. Paus Paulus VI schrijft: ‘Wat voor ons telt, is de mens, iedere mens, iedere groep van mensen, en de mensheid in haar geheel.’ ” (§ 18)

Alle mensen en de hele mens, daar komt het bij *echte* vooruitgang dus op aan. In weinig bedekte termen bekritiseert de paus de onderontwikkeling van de huidige

De paus bekritiseert de onderontwikkeling van de huidige mens, niet alleen de materiële maar ook die van de wil en van het denken.

mens, niet alleen de materiële onderontwikkeling, maar ook – en voor het westen misschien vooral – de onderontwikkeling van de wil en van het denken. En hoewel de technologische vooruitgang ook daadwerkelijk welvaart bracht, lijkt het er toch op dat we vandaag de dag met tal van complexe problemen te kampen hebben. Die problemen zijn niet een-twee-

drie op te lossen, omdat we volgens Benedictus slechts door een diepgaande culturele ommezwaai en een herontdekking van de grondwaarden een betere toekomst kunnen opbouwen.

De paus trekt van leer tegen het eenzijdig economisch en technologisch denken van onze maatschappij. Daardoor doen we afbreuk aan de sociale verworvenheden. Door de toenemende concurrentiedruk en het consumentisme brokkelt de menselijkheid beetje bij beetje af. Niet alleen de economische machine, ook het culturele veld komt veranderd uit de voorbije veertig jaar: door de heersende moderne opvatting dat alles (dus ook cultuur) inwisselbaar is, treedt een algemene en verre gaande culturele vervlakking op. De eigen cultuur is niet langer gekend, laat staan dat men er zich mee kan identificeren. De economische problemen kunnen overigens niet opgelost worden door het economisch denken in ons hele bestaan op te nemen. Dat zou het algemeen welzijn niet altijd ten goede komen. We moeten volgens Benedictus een ethische reflex inbouwen in elk menselijk handelen, ook het economische handelen:

‘De sociale leer van de Kerk is van mening dat echte menselijke relaties in vriendschap en gemeenschap, in solidariteit en wederkerigheid, ook binnen de economische bedrijvigheid geleefd kunnen worden en niet alleen daarbuiten of *daarna*. Het terrein van de economie is noch moreel neutraal, noch in essentie onmenselijk en antisociaal. Het behoort tot de menselijke activiteit en moet, juist omdat het menselijk is, vanuit een moreel gezichtspunt gestructureerd en geïnstitutionaliseerd worden.’ (§ 36)

Anders gezegd: elke economische beslissing heeft morele consequenties. Daarom is het uitermate belangrijk dat ook in het zakenleven principes als transparantie, eerlijkheid

en verantwoordelijkheid geen dode letter blijven.

Het economische denken beheerst ons leven te zeer. Benedictus wijst erop dat reeds zijn voorganger Johannes-Paulus II hiervoor had gewaarschuwd: de driedeling markt, staat, burgermaatschappij werd en wordt te zeer door de markt overheerst. Het is net die burgermaatschappij die volgens Benedictus de ideale voedingsbodem kan zijn om de zachte waarden van broederlijkheid opnieuw opgeld te doen maken, vanuit een soort *grassrootsbeweging*, zeg maar. En het was een andere illustere voorganger, Paulus VI, die er voor pleitte om een economisch marktmodel te creëren voor een wereld, 'waar iedereen kan geven en ontvangen, zonder dat de vooruitgang van de ene een hinderpaal voor de ontwikkeling van de andere is'. Vooral die laatste gedachte doet ons denken aan de oorspronkelijke definitie van *duurzame ontwikkeling* uit het Brundtlandrapport (1987)¹: duurzame ontwikkeling moet erop gericht zijn de behoeften van de wereldgemeenschap te lenigen, zonder dat anderen op onze planeet en de toekomstige generaties daar het slachtoffer van zijn.

De kritiek die de paus uit, is een nauwelijks verholten uitval naar het neoliberalisme, waarbij het economische leven zich aan elke mogelijke staatsinmenging onttrekt – onder het mom van de zelfregulering. Ook het feit dat grootschalige ondernemingen enkel verantwoording verschuldigd zijn aan hun aandeelhouders, komt een menselijkere economie niet ten goede. Sociale verantwoordelijkheid en verantwoording is voor de sociale leer van de kerk dan ook een belangrijk punt. Sommige stakeholders noemt de paus bij naam: werknemers, klanten, leveranciers, de omliggende gemeenschap. Als de economie zichzelf menswaardig wil noemen, dan zal ze in dienst van het algemeen belang moeten staan, en niet omgekeerd zoals sommige economische actoren dezer dagen maar al te graag orakelen, zeker nu de economische situatie niet al te rooskleurig is. Zo'n menswaardige economie – zeker in een geglobaliseerde economie – kan pas wanneer ook de overheden samenwerken om dat mogelijk te maken. Het is immers enkel via een rechtsstaat dat minimale regels gegarandeerd zijn. Bovendien moeten de staten erover waken dat de zwakkeren uit de samenleving niet aan de kant geschoven worden bij een dergelijke globalisering.

Globalisering *an sich* is niet goed of niet slecht. De manier waarop mensen globaliseren is wel onderhevig aan een ethische beoordeling. In die zin volgt de huidige globale economie niet de goeie weg. Hoewel de mogelijkheden om hele volkeren uit hun armoede te halen groter zijn dan ooit tevoren, versterkt de huidige globalisering tot nog toe alleen maar de ongelijkheid tussen Noord en Zuid:

'Het is nodig ook de zware onvolkomenheden van deze processen uit de wereld te helpen, die nieuwe verdeeldheden tussen volken en binnen volken veroorzaken, en ervoor zorgen dat de herverdeling van de rijkdom niet plaatsvindt middels een herverdeling van de armoede, of deze zelfs doet toenemen, hetgeen een slechte omgang met de huidige situatie zou kunnen doen vrezen.' (§ 42)

In het vierde hoofdstuk van zijn encycliciek focust Benedictus verder op de ontwikkeling van de volkeren, maar ook op de rechten en plichten en op het milieuvraagstuk. Hij klaagt het gebrek aan voldoende voedingsmiddelen, drinkwater, onderwijs en medische hulp aan in de onderontwikkelde gebieden. De paus pleit onomwonden voor een ethische basis bij elke vorm van economisch handelen.

Voor onze omgang met het milieu grijpt de paus – uiteraard – terug naar de scheppingstheologie. Vanuit de idee dat God ons de aarde heeft gegeven als een

kostbaar geschenk, valt het ons makkelijker om er op een verantwoorde manier mee om te gaan. Immers, een kostbaar geschenk koester je, je laat het niet kapot gaan. In die optiek moeten de rijke landen volop gaan voor hernieuwbare energie én de arme landen (vooral financieel, maar ook technisch) helpen om ook daar hernieuwbare energie als vanzelfsprekend te beschouwen. Die verantwoordelijkheid moet globaal genomen worden, niet alleen in het energievraagstuk, maar ook in de bescherming van het milieu in zijn totaliteit. Om dat te bereiken zal echter een verre gaande mentaliteitswijziging nodig zijn. De vele discussies in de aanloop naar de klimaatconferentie in Kopenhagen zijn daar het mooiste bewijs van.

Opmerkelijk ook is het pleidooi van paus Benedictus om 'één van de ergste vormen van armoede te bestrijden: eenzaamheid'. Als we een warme samenleving willen uitbouwen, dan is het de plicht van eenieder om eenzaamheid tegen te gaan. De afwezigheid van eenzaamheid is een belangrijke graadmeter voor de menselijkheid van diezelfde samenleving. Het is ook slechts een dergelijke samenleving die het hoofd kan bieden aan de excessen van de globalisering en er – als volledige gemeenschap

De paus roept consumenten op tot kritisch consumeren en stelt een hervorming voor van de VN om een transitie naar duurzaamheid wereldwijd te garanderen.

– tegenin kan gaan met een menswaardiger alternatief: slechts door solidariteit zullen ook de zwakkeren in onze samenleving – en over de hele wereld – in hun menswaardigheid bevestigd worden en het beter hebben.

De paus noemt een waslijst aan maatregelen die we kunnen nemen, van betere toegang tot onderwijs, over duurzaam toerisme, tot ondersteuning van de plaatselijke vakbonden: al die maatregelen moeten erop gericht zijn dat alle mensen toegang hebben tot menswaardige arbeid. Ook het financieel wezen kan hier bijvoorbeeld via het makkelijker verlenen van (betaalbare) microkredieten aan de allerarmsten een substantiële bijdrage leveren.

Bovendien roept Benedictus de gewone consumenten op om kritische consumenten te zijn. Het is voor een consument zijn of haar ethische plicht om de arbeidsomstandigheden waarin de producten gemaakt zijn, in overweging te nemen. Naast een sociale reflex moet een consument ook nadenken over de ecologische aspecten van een aankoop. De paus roept derhalve op om anders te gaan consumeren: hij verwijst daarbij expliciet naar de handel met de derde wereld in de vorm van *fair trade*.

Om een dergelijke transitie naar duurzaamheid wereldwijd te garanderen, stelt de paus onder meer een hervorming voor van de VN. Zeker om wereldvrede te bewaren en om de wereldwijde ecologische problemen en de migratieproblematiek het hoofd te bieden, is een wereldwijde autoriteit noodzakelijk. Niet alleen moet een dergelijke wereldregering erkend worden door alles en iedereen, ze moet ook de middelen krijgen om haar maatregelen uit te voeren.

In het zesde hoofdstuk wijst Benedictus XVI op de discrepantie tussen de technologische vooruitgang en een menswaardiger bestaan. Als we technologie om de technologie gebruiken zonder daarbij stil te staan bij het menselijke aspect, kunnen we volgens hem moeilijk van echte vooruitgang spreken. Daarbij moeten we bij elke technologische ontwikkeling niet enkel uitgang van de vraag *hoe* we die nieuwe technologie gaan introduceren, maar ook *waarom* dat voor de mens in zijn geheel goed zou zijn. Techniek staat dus nooit op zichzelf, er is altijd een ethische kant aan de technologische ontwikkeling. Als voorbeeld vermeldt hij – natuurlijk – de biotechnologie. Om een te grote vanzelfsprekendheid in de technologisering van

biotechnologie tegen te gaan, pleit de paus voor een spiritueel-ethisch tegengewicht, zodat ook de bio-ethiek haar kans krijgt.

In zijn slot drukt Benedictus er nogmaals op dat we de algemene ontwikkeling van alle mensen altijd moeten bekijken vanuit een (christelijk) humanisme: vanuit een grote aandacht voor de zwaksten in de samenleving moeten we altijd de *menswaardigheid* voor ogen houden. Alleen dan kan er sprake zijn van echte, duurzame ontwikkeling.

Bron: Benedictus XVI, Caritas in veritate, Utrecht, RKKerk.nl, 2009, 60 blz. kan (gratis) gedownload worden via <http://www.caritasinveritate.info/>. Wie liever op papier leest, kan de encycliciek voor €3,50 (zonder verzendingskosten) bestellen bij Uitgeverij Licap (www.licap.be).

Bio

Geert De Cubber is als lector-onderzoeker verbonden aan de opleiding Bedrijfsmanagement van Howest-Brugge en als geassocieerd onderzoeker aan de vakgroep Management, Innovatie en Ondernemerschap van de Universiteit Gent.

Noten

1 *Our common future. Report of the World Commission on Environment and Development*, VN, 1987. Het rapport kan online geraadpleegd worden via: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>. De definitie van *duurzame ontwikkeling (sustainable development)* luidt in het rapport als volgt: "Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs."